

Tatjana MARN

Vrednotenje posegov na kmetijska zemljišča

Že tako skromne površine kakovostnih kmetijskih zemljišč v Sloveniji se hitro zmanjšujejo zaradi opuščanja njihove obdelave in tudi na račun novih stavbnih zemljišč. Trend pozidave se bo s sprejetjem novih občinskih prostorskih načrtov verjetno še nadaljeval. Pri odločanju, katera kmetijska zemljišča bomo za to žrtvovali, naj bi upoštevali vse pomembne informacije, ki so na voljo, kot na primer lastnosti zemljišč, širšega območja, predvidenega posega in načrtovanega razvoja poselitve. V prispevku je opisan pregled načinov vrednotenja v prostorskem načrtovanju s poudarkom na uporabi geografskih informacijskih sistemov. Podrobneje je predstavljena metodologija več-

kriterijskega vrednotenja posegov na kmetijska zemljišča, ki služi kot pomoč pri večciljnem vrednotenju posegov v prostor in je hkrati obvezna strokovna podlaga v postopku priprave občinskih prostorskih načrtov. Sledi opis uporabe metodologije na primeru dveh občin.

Ključne besede: prostorsko načrtovanje, kmetijska zemljišča, občinski prostorski načrt, prostorsko modeliranje, večkriterijsko vrednotenje

1 Uvod

V današnji informacijski dobi se pri reševanju kompleksnih problemov pogosto zastavlja vprašanje, kako se znati v poplavi vse večjih količin podatkov, ki so nam na voljo. Intuitivno se po navadi izbere tisto vrsto informacije (ali več njih), ki se zdi najpomembnejša glede na zastavljen problem. Da bi bile tovrstne odločitve čim bolj nepristranske in neodvisne, se iščejo in preizkušajo različne metodologije, s katerimi se sistematizira podatke. Odgovor na vprašanje, kako obdelati in predstaviti informacije, da bi jih lahko čim koristneje uporabili, gotovo ni lahek. Ta problem se pojavlja na vseh področjih delovanja, od družboslovnih in humanističnih do naravoslovnih znanosti.

Tudi v prostorskem načrtovanju se soočamo z vprašanjem čim boljše podpore odločanju s pomočjo različnih informacij, predvsem pri njegovem stalnem sopotniku, to je vrednotenju posameznih posegov, načrtov ali programov. Nekatere vrste vrednotenja so popolnoma subjektivne, pogosto (ne pa nujno) kadar gre za vrednotenje s strani javnosti, druge so enociljne ali celo enokriterijske, predvsem s strani posameznih nosilcev urejanja prostora, končna odločitev o posegih v prostor pa naj bi vendarle temeljila na osnovi upoštevanja vseh področij in obdelave vseh razpoložljivih informacij. Tu je izziv še posebej zahteven, saj so prostorske odločitve pogosto nepovratne, njihovi učinki in vplivi pa se pokažejo šele po daljšem časovnem obdobju.

Med večletnim delovanjem na področju prostorskega načrtovanja smo ugotovili, da ne obstajajo različni načini, ki bi jih različni udeleženci v procesu načrtovanja lahko uporabili kot pomoč pri odločanju. Kljub številnim informacijam, ki so na

voljo, se namreč tako javnost, nosilci urejanja prostora kot tudi izdelovalci in pripravljavci prostorskih aktov večkrat znajdejo brez ustrezne podpore pri oblikovanju mnenja. Še posebej to velja za vprašanje določitve območij novih stavbnih površin pri pripravi občinskih prostorskih načrtov. Za vse večje širitve, ki posegajo na kmetijska zemljišča, zakonodaja sicer predvideva izdelavo elaboratov, ki naj bi preučili variantne rešitve s prostorskega, z okoljskega, ekonomskega in s funkcionalnega vidika ter z vidika pomena naravnega vira za proizvodnjo hrane. Vendar pa je njihova podrobnejša vsebina prepuščena izdelovalcem in omejena z razpoložljivimi finančnimi sredstvi s strani pripravjalca prostorskega akta (občine). Slabost omenjenih elaboratov je predvsem to, da ne obravnavajo širšega območja naselja, občine ali regije, saj se preučujejo le posamezni posegi. Pogosto se pri tem uporablja kar metoda intuitivnega odločanja na osnovi opisa in videza posega. Mi smo rešitev iskali v okviru modelov prostorskega večkriterijskega vrednotenja, in sicer s pomočjo geografskih informacijskih sistemov in nadaljnega hevrističnega pristopa na osnovi dobljenih rezultatov.

2 Vrednotenje kot podpora odločanju v prostorskem načrtovanju

2.1 Vrednotenje v prostorskem načrtovanju

Beseda ovrednotiti je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika razložena z »določiti, ugotoviti vrednost, pomen, kakovost česa«. Po aksiologu R. Frondiziju vrednost ni lastnost predmeta (1971, navedeno v Marušič, 2000), temveč je »kvalifikacija človekovega posebnega odnosa ali potrebe do predmetov

ali stvari. V prostorskem načrtovanju se to kaže kot odnos do prostora« (Marušič, 2000: 3).

V zadnjih dveh stoletjih se je vrednotenje uveljavilo kot splošna praksa na vseh področjih delovanja javnih politik. »S pojmom ‚politika‘ so tu mišljeni vladni projekti, predpisi, programi, proračuni in plani kot osrednji instrumenti upravljanja javnih zadev.« (Radej, 2011: 7.) Če je javna politika tudi sistem prostorskega načrtovanja in v njegovem okviru izdelava prostorskih načrtov, je smiselno, da jih ves čas njihove priprave in tudi po njihovi uveljavitvi poskušamo ovrednotiti z vidika javnega interesa.

Vrednotenje v postopku sprejemanja prostorskih aktov ima pri nas dolgo tradicijo, in sicer od uveljavitve zakona o urbanističnem planiranju leta 1967 (Golobič, 2011). Prostorski načrti so tudi danes podvrženi različnim oblikam vrednotenja. Ena od njih so celovite presoje vplivov na okolje, pri katerih gre za vrednotenje vplivov načrtovanih prostorskih ureditev na okolje, predlagani pa so tudi ukrepi za zmanjšanje negativnih učinkov teh ureditev. Vsi prostorski načrti so podvrženi tudi vrednotenju, ki ga opravi javnost v obliki pripomb pri javni razgrnitvi in vrednotenju s strani institucij (nosilcev urejanja prostora), ki so odgovorne za zaščito posameznih javnih interesov. Posebna oblika vrednotenja se izvede tudi v okviru izdelave elaborata širitve stavbnih zemljišč na obstoječa kmetijska zemljišča.

Naštete uveljavljene oblike vrednotenja imajo večinoma parcialen značaj, saj praviloma sledijo le enemu cilju. Poskusov uporabe večciljnih vrednotenj na področju prostorskega načrtovanja je pri nas razmeroma malo in so bile narejene večinoma v raziskovalne namene. Radej (2011) opozarja, da je pri teh vrednotenjih potrebna previdnost, saj ni smiselno seštevati (ali kako drugače matematično obdelovati med seboj) vrednosti neseštevljivih kazalnikov, predvsem tistih z različnih področij, zaradi njihove nesomernosti (na primer učinkov neke politike na zdravje in dohodek posameznika ni mogoče sešteti, saj jih ne moremo meriti na enak način niti upoštevati kot enakovredne kriterije zaradi različnih vrednostnih ocen zdravja in dohodka). Vrednotenje je po njegovem mnenju šibko, če sestoji iz deskriptivne razlage proučevanega gradiva, ali na mikroravni, torej da ostaja pri ločeni interpretaciji posamičnih rezultatov in izrecno zavrača možnost sinteze. Predlaga matrično metodo, s katero pokaže, kako posamezne skupine ukrepov vplivajo na področje učinkov drugih skupin ukrepov, nato pa išče tiste, katerih pozitivni učinki so presečni, torej hibrid vsaj dveh (ali več) kategorij – na primer ekososialni ali socialnogospodarski učinki.

Pri predlagani metodi vrednotenja širitve stavbnih zemljišč na obstoječa kmetijska zemljišča, ki jo opisujemo v tem prispevku, smo združevali le kazalnike znotraj enega področja, ki jih je po

našem mnenju mogoče sešteti, in s tem ohranili zadovoljivo mero objektivnosti. Kart, ki prikazujejo vrednotenje z različnih področij, med seboj torej nismo združevali. Oblikovanje mnenja glede ustreznosti posega smo zaradi lastnosti predmeta vrednotenja opravili na podlagi primerjanja sinteznih kart z različnih področij ter čim večjega števila pozitivnih in čim manjšega števila negativnih vidikov posameznega posega. Pri tem se nismo odločili za uporabo prej omenjene matrične metode, in sicer zaradi lastnosti predmeta vrednotenja, že vnaprej določenih ciljev (ki morda niso najprimernejša za tovrstno metodo) in tudi značaja prostorskega načrtovanja. Predmet vrednotenja v fazi odločanja namreč niso bili le predvideni posegi, temveč celotno območje občine, predvsem prostor ob naseljih. Številni strokovnjaki tudi menijo, da je prostorsko načrtovanje pravzaprav usklajevalni proces. Deloma zato smo končno rešitev iskali v sodelovanju s pripravljavcem občinskega prostorskega načrta.

2.2 Vrednotenje s pomočjo geografskih informacijskih sistemov

Nepovratni posegi v prostor naj bi se zgodili šele po analizi vseh razpoložljivih informacij, temeljitem razmisleku in usklajevanju med različnimi deležniki. S takimi posegi se namreč posega v nekaj, kar ne pripada posamezniku, temveč vsem živim in neživim bitjem v sedanosti in prihodnosti. V globaliziranem svetu, v katerem se število informacij stalno povečuje, je teh glede na sposobnost človekovega dojetja pogosto preveč, da bi jih lahko uvideli, ovrednotili in se čim objektivneje odločili. Geografski informacijski sistemi lahko nekoliko olajšajo delo tako, da te informacije strnejo v posamezne skupine, in sicer s pomočjo tehnike t. i. prostorskega modeliranja. Z njo se s kombiniranjem različnih podatkovnih slojev izdelajo novi sloji, ta nova oblika informacije pa nudi podporo odločitvam udeležencev prostorskega načrtovanja. Prostorsko modeliranje se je v prostorskem načrtovanju pri nas uveljavilo zlasti v obliki modelov ranljivosti, in sicer pri okoljevarstvenem vrednotenju variant z vidika vplivov na okolje.

Metoda večkriterijskega vrednotenja (ang. *Multicriteria Evaluation*) je definirana kot matematično orodje za podporo odločanju, ki omogoča primerjavo alternativ ali različnih scenarijev glede na številne, pogosto nasprotujoče si, kriterije z različnih področij. Prostorsko večkriterijsko vrednotenje (ang. *Spatial Multicriteria Evaluation*) se nanaša na večkriterijsko analizo, pri kateri gre za izrazito prostorsko komponento. Lahko sledi enemu ali več ciljem, ki so si med seboj pogosto konfliktni.

Prvi primeri prekrivanja kart so znani že iz leta 1912, od poznih 80. let naprej pa se prostorsko večkriterijsko vrednotenje povezuje z uporabo geografskih informacijskih sistemov. Malczewski (1999, navedeno v Dular, 2007) ves postopek

deli v tri faze: faza razumevanja (ang. *intelligence*) – definicija problema, zbiranje in priprava podatkov ter raziskovalni del; faza oblikovanja (ang. *design*) – oblikovanje modela s pravili odločanja – in faza odločanja (ang. *choice*) – analiza ustreznosti in priprava priporočil.

Teorija večkriterijskega odločanja nudi formalno osnovo za izgradnjo modela, ki ocene po posameznih parametrih poveže v skupno oceno. Model naj bi bil zgrajen logično, njegovi parametri pa naj bi bili jasno določljivi in transparentni. Pri tem je pomembno, da so kriteriji in pravila odločanja premišljeni, usklajeni v širšem strokovnem krogu in da imajo vsi zainteresirani deležniki možnost izražanja različnih vrednostnih izhodišč, saj lahko vsaka odločitev v procesu močno vpliva na končni rezultat.

Pri tem je treba upoštevati morebitno nepopolnost obstoječe podatkovne baze in negotovost pri interpretaciji posameznih podatkovnih slojev, katerih posledica so lahko površne analize prostora. V odločanje naj bi se vključile tudi neprostorske analize in časovne vrste, kot so trendi zaposlovanja, rast mest in prostorske interakcije, ki se sicer lahko prikažejo na grafični način, ni pa jih mogoče uporabiti v rastrski analizi, kot je predstavljena tukaj (Cemič, 2008). Pri delu z geografskimi informacijskimi sistemi pa gre vendarle za abstrakcijo stvarnosti, v kateri vselej obstaja subjektivna komponenta in ki ne more biti popolna preslikava prostora. Zato so terenski ogledi metoda, ki nujno dopolnjujejo tovrstne metode vrednotenja.

3 Predmet vrednotenja

3.1 Elaborat posegov na kmetijska zemljišča in njegova vloga v občinskem prostorskem načrtu

Države poskušajo na različne načine omejiti trend vse večje pozidave kmetijskih zemljišč in jo usmeriti v strnjena naselja z mislijo na čase, ko se bo njihova relativna vrednost zaradi potreb po hrani povečala. Trenutno imajo namreč zazidljiva zemljišča v ekonomskem smislu večjo vrednost od kmetijskih, zato prihaja do velikih izgub slednjih. S pomočjo prostorskih aktov se torej poskuša ohranjati ravnovesje med različnimi namenski rabami v prostoru, da se dolgoročno zagotovi minimalna zadovoljitev osnovnih potreb prebivalcev.

Slovenske občine so že več let ujete v proces sprejemanja svojih občinskih prostorskih načrtov, ki so osnovni izvedbeni akt za posege v prostor. Po Zakonu o prostorskem načrtovanju (Ur. l. RS, št. 33/2007: 4586) je širitev naselja v okviru sprejemanja novega občinskega prostorskega načrta »dopustna le, če znotraj obstoječega naselja nadaljnji prostorski razvoj ni mogoč. Širitev naselja naj bi se prvenstveno usmerjala na zemljišča, ki so z vidika trajnostne rabe naravnih virov, ohranja-

njanja najboljših kmetijskih zemljišč, ohranjanja narave in varstva kulturne dediščine manj pomembna in so funkcionalno povezana z obstoječim naseljem«. Čeprav širitev na območja najboljših kmetijskih zemljišč ni zaželena, pa je v določenih primerih potrebna. V tem primeru je obvezna izdelava elaborata posegov na najboljša kmetijska zemljišča, katerega vsebina je določena s Pravilnikom o kriterijih za načrtovanje prostorskih ureditev in posegov v prostor na najboljših kmetijskih zemljiščih (Ur. l. RS, št. 110/2008). Z njim se upraviči ali ovrže poseg. V Pravilniku je navedeno nekaj podatkov, ki naj bi jih elaborat vseboval, kriteriji in mejne vrednosti, pri katerih naj bi bil poseg sprejemljiv, pa niso definirani. Ti so prepuščeni subjektivni presoji izdelovalca strokovnih podlag.

Sprememba zakonodaje v letu 2011 (Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kmetijskih zemljiščih, Ur. l. RS, št. 43/2011) je prinesla več sprememb, tudi glede prostorskih strokovnih podlag, vendar se te zaradi zapoznele priprave podzakonskih aktov še niso začele pripravljati (v pripravi pa so že nove spremembe zakona). Interpretacija trenutne zakonodaje zahteva, da se za vse posege (torej tudi za tiste na drugih kmetijskih zemljiščih), pri katerih se namenska raba spremeni iz kmetijske v stavbno, izdela omenjeni elaborat. Ta ostaja torej pomembna strokovna podlaga, ki naj bi pripomogla k temu, da so odločitve v korist spremembe namenske rabe ali proti njej premišljene in dolgoročno koristne za vso družbo.

3.2 Vloga kmetijskih zemljišč pri prehranski varnosti Slovenije

Zagotavljanje in ohranitev prehranske varnosti države in njenih prebivalcev sta strateška cilja vseh držav. Lokalna oskrba je pomembna osnova za blagor naroda, tako z vidika gospodarstva, energetske varčnosti, varovanja okolja kot z vidika zdravja prebivalcev. Slovenija spada med tiste evropske države, ki nimajo zelo ugodnih naravnih razmer za kmetijstvo. Velik del zemljišč je v kraškem in hribovitem svetu, poleg tega podnebje in prst nista zelo ugodna za pridelavo hrane. Večina rodovitnih površin se nahaja na prodnatih nanosih v dolinah rek, ki so hkrati najprivlačnejši prostor za gradnjo prometnic in naselij. Zato je prostor v ravninah izpostavljen velikim pritiskom s strani razvojnih teženj različnih dejavnosti.

»V letu 1991 je bila na ravni države ocenjena agregatna stopnja samooskrbe s hrano 93,3-odstotna, danes pa analitiki ocenjujejo, da Slovenija dosega komaj nekaj več kot 60-odstotno stopnjo agregatne samooskrbe.« (Internet 1.) Občutljive razmere, v katerih živimo, in obdobje globalnega pomanjkanja hrane, ki ga lahko pričakujemo, je morda primeren čas za ponoven razmislek o tem, kako ohraniti oziroma povečati stopnjo svoje samooskrbe, in da se vprašamo, kakšen je naš odnos do kmetijskih zemljišč, ki so osnovni pogoj za pridelavo hrane.

Dušan Plut meni, da bi za dosego najmanj 70–80 % prehranske samooskrbe Slovenije (rastlinska proizvodnja) morali do leta 2030 površino kmetijskih zemljišč povečati za okoli tretjino. »Z vidika povečanja prehranske varnosti Slovenije pa je ključno zlasti povečanje njivskih površin, kjer bi potrebovali vsaj 250.000 ha namesto sedanjih 175.000 ha. Za dosego tega cilja bi bilo potrebno najprej (v obdobju 2011–2020) strogo varovati obstoječa kmetijska zemljišča /.../, v drugem obdobju (2020–2030) pa je Slovenija dobesedno eksistenčno prisiljena, da bistveno poveča kmetijske, zlasti pa njivske površine /.../ Prehranska samooskrba oziroma vsaj visoka stopnja samooskrbe je v pričakovano zelo težavnih, negotovih svetovnih razmerah glede možnosti uvoza hrane ena od eksistenčnih nacionalnih podstat preživetja in napredka Slovenije.« (Plut, 2010.)

Zaradi opisanega stanja menimo, da je treba tej problematiki nameniti večjo pozornost in ubrati aktivnejši pristop pri sprejemanju odločitev, če, koliko in katera kmetijska zemljišča naj se spremenijo v zavidljive površine. Predstavljeni elaborat je eden izmed takih poskusov. Zaželeno bi bilo, da bi nam bila pri tem v pomoč izdelana strategija razvoja kmetijstva (z navezavo na kmetijska zemljišča in prostorsko načrtovanje) na neki višji ravni, aktivna zemljiška politika v začrtani smeri in verodostojnejši podatki o tem, katere so dejansko najkakovostnejše površine za pridelavo hrane. Pri izdelavi teh bi si morda lahko pomagali s podobno metodologijo, kot je predstavljena, predvsem s karto ustreznosti z vidika naravnega vira za proizvodnjo hrane, v povezavi s terenskim delom.

4 Opis metode

Cilj naloge sta bila izdelava in uporaba modela, ki bi nudil podporo pri odločanju o tem, katere spremembe iz kmetijskih zemljišč v stavbna so sprejemljive, in pri ugotavljanju, ali na obravnavanem območju morda obstajajo kakšne ustrežnejše rešitve. V ta namen smo pripravili modele večkriterijskega vrednotenja, in sicer za pet posameznih ciljev. Temeljijo na modelih, ki vrednotijo in medsebojno primerjajo pomen območij z okolijskega, s funkcionalnega, z ekonomskega in s prostorskega vidika ter z vidika pomena naravnega vira za proizvodnjo hrane.

4.1 Faza razumevanja

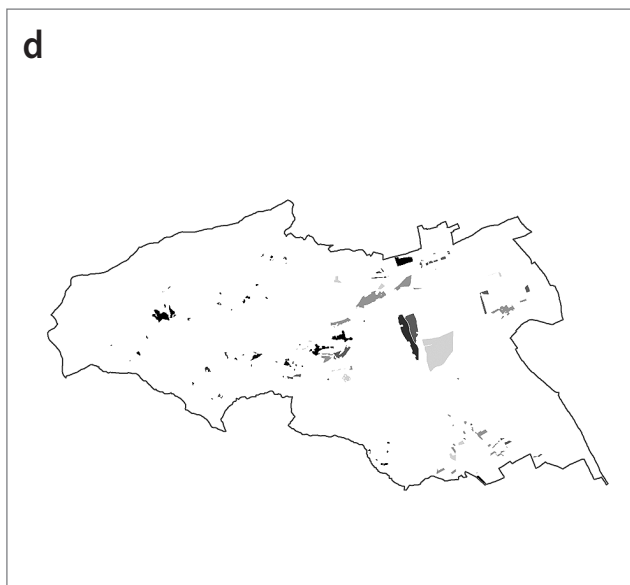
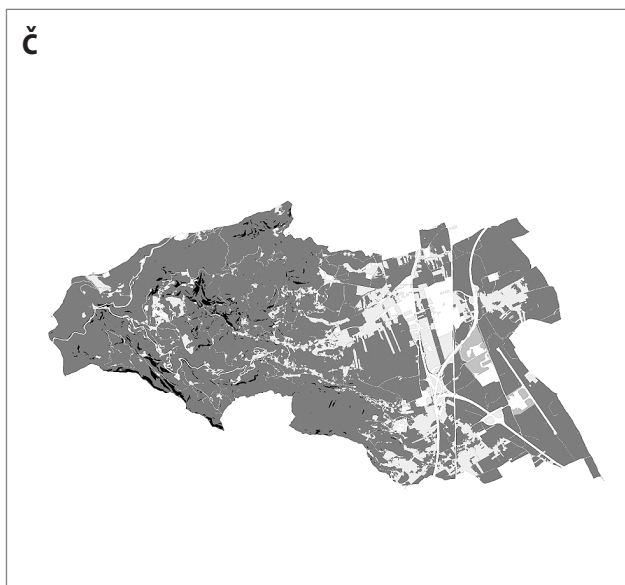
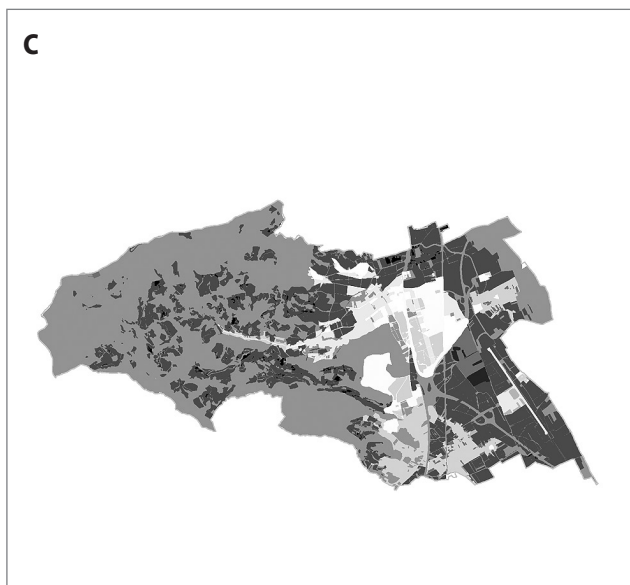
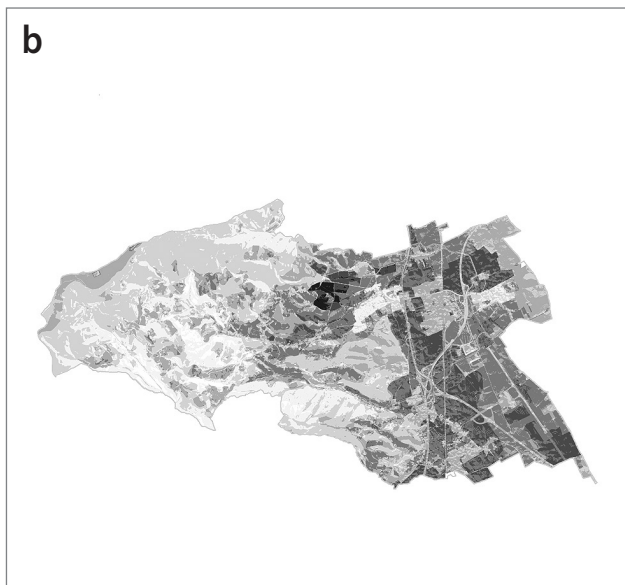
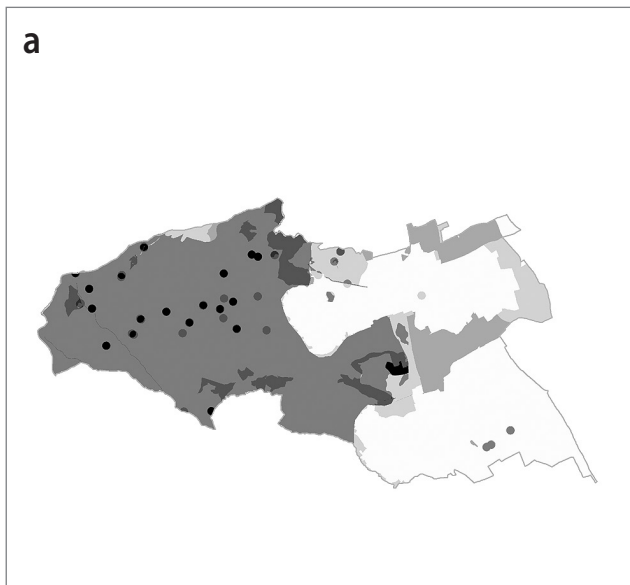
Vsi uporabljeni podatki so javni in so bili zbrani s pomočjo nekdanjega ministrstva za okolje in prostor, ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, občin, za katere so bili izdelani elaborati, in internetnega vira Atlas okolja. Izbor kriterijev in meril smo izpeljali s pomočjo obstoječe literature, internih razprav med sodelavci in ob pomoči zunanjih strokovnjakov.

4.2 Faza oblikovanja

Iz vrednosti kazalcev v vektorski obliki smo izdelali rastrske karte (z velikostjo celic 5x5 m), vrednosti za vsak kazalec pre-ravzvrstili po subjektivni presoji glede na ustreznost za spremembo v stavbno zemljišče od 1 do 10, nato pa smo jih z orodjem utežene linearne kombinacije (ang. *Weighted Linear Combination*) združili v enotno rastrsko karto za vsako izmed področij (okolijsko, pomen naravnega vira za proizvodnjo hrane, funkcionalno, ekonomsko in prostorsko). Omenjeno orodje združi več rastrskih kart z uporabo skupne merske lestvice in jih obteži glede na njihovo pomembnost (ki smo jo prav tako subjektivno ocenili). Vsaka celica je torej dobila svojo vrednost sprejemljivosti (od 1 – odlično do 10 – zelo nesprejemljivo). Zaradi majhne dimenzije rastrske celice so bile njihove vrednosti različne celo znotraj posameznega posega.

Ustvarili smo torej pet različnih kart. Rastrska karta, ki prikazuje vrednosti ustreznosti za spremembo v stavbno zemljišče z okolijskega vidika, temelji na teh merilih: pomembnost območja za ohranjanje narave, pomembnost območja z vidika varovanja vodnih virov in pomembnost območja z vidika poplavne ogroženosti. Karta, na kateri je prikazano vrednotenje z vidika naravnega vira za proizvodnjo hrane, temelji na merilih, ki presojujejo ustreznost zemljišč za kmetijsko pridelavo (slika 2). Uporabljeni so ti kazalci: dejanska raba zemljišč, nadmorska višina zemljišča, naklon in usmerjenost terena, prisotnost in obseg grafične enote rabe kmetijskih gospodarstev, prisotnost agrarnih operacij in talno število zemljišča. Rastrska karta, ki prikazuje vrednosti ustreznosti za spremembo v stavbno zemljišče z vidika funkcionalnosti, temelji na merilih homogenosti kmetijskega zemljišča, vloge naselja v policentričnem urbanem omrežju naselij ter pomena funkcij in vsebin načrtovanega posega za naselje. Karta, ki prikazuje vrednotenje zemljišč z ekonomskega vidika, temelji na teh merilih: ustreznost zemljišča za gradnjo z vidika ekonomske učinkovitosti, motiviranost za gradnjo in ekonomski pomen posega v prihodnosti na podlagi predvidene podrobne namenske rabe. Pri peti karti, na kateri so vrednotena in medsebojno primerjana območja s prostorskega vidika, smo podali subjektivno oceno glede prostorske sprejemljivosti za vsak posamezen predlog in tako je to edina karta, ki se opredeljuje le do posegov. Tudi tu je bila potrebna dobra argumentacija za vsako posamezno oceno, ki je temeljila predvsem na teh merilih: upoštevanje prepoznavnih značilnosti prostora, oddaljenost od gospodarske javne infrastrukture, velikost načrtovanega posega, vloga naselja v policentričnem urbanem omrežju naselij in lega načrtovanega posega.

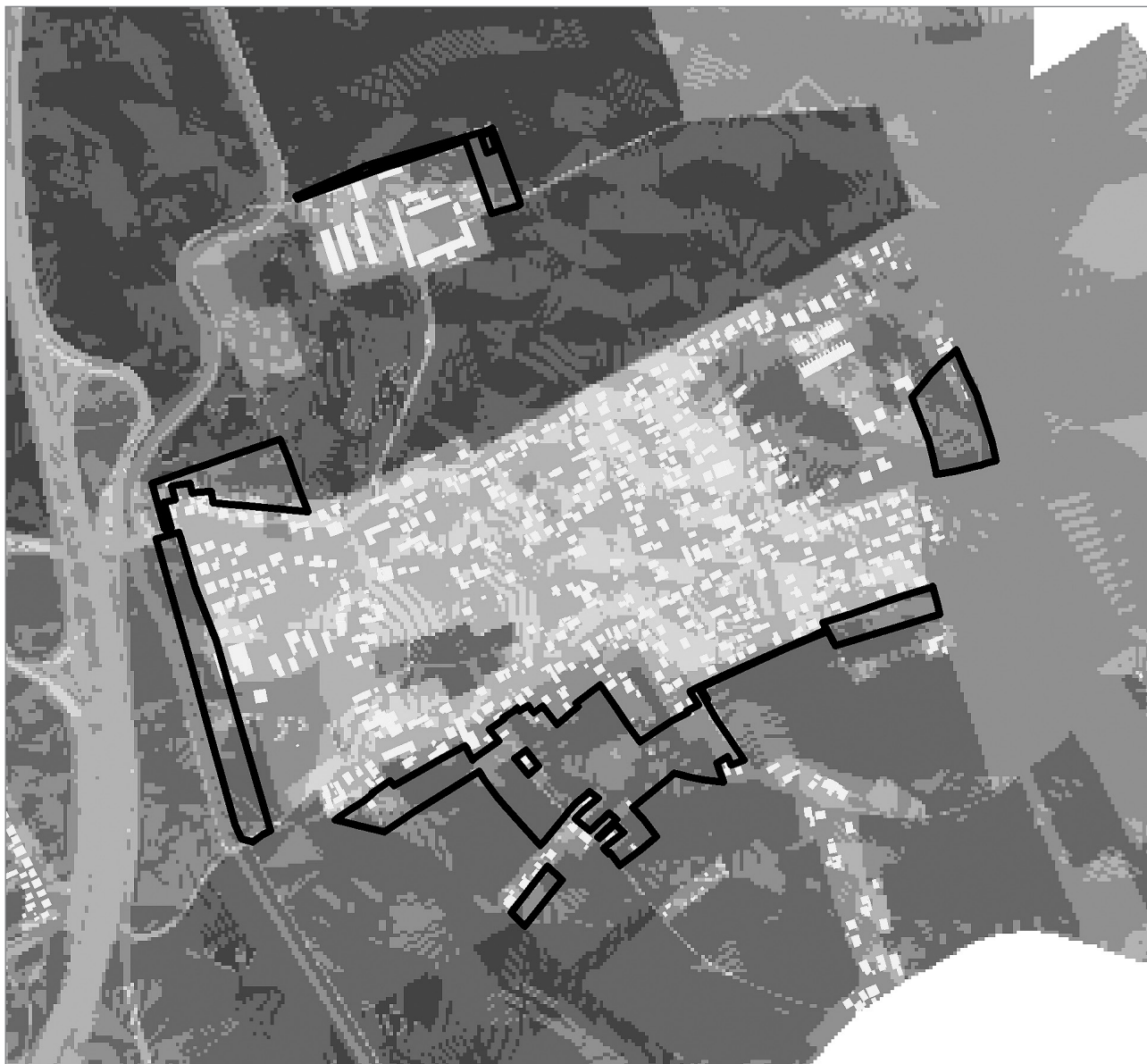
Izdelane karte so bile namenjene nadaljnjemu procesu usklajevanja, katere spremembe osnovne namenske rabe iz kmetijske v stavbno naj se vključijo v občinski prostorski načrt in katere ne.

Slika 1: Primer rastrskih kart za območje občine Hoče-Slivnica za vseh pet področij:

- (a) okoljsko področje,
- (b) področje pomena naravnega vira za proizvodnjo hrane,
- (c) funkcionalno področje,
- (č) ekonomsko področje in
- (d) prostorsko področje (kartografija: Tatjana Marn).

Opomba: S črno so označeni posamezni posegi, različne sivine predstavljajo različne vrednosti ustreznosti za spremembo v stavbno zemljišče. Svetlejši odtenki pomenijo večjo ustreznost, temnejši pa manjšo.

Slika 2: Primer rastrske karte pomena naravnega vira za proizvodnjo hrane za občino Hoče-Slivnica – naselje Rogoza (kartografija: Tatjana Marn)

4.3 Faza odločanja – uporaba kart na primerih občin Ilirska Bistrica in Hoče-Slivnica

Elaborat posegov na najboljša kmetijska zemljišča, izdelan v podjetju V prostoru, d. o. o., je bil pripravljen v procesu sprejemanja občinskega prostorskega načrta za občino Ilirska Bistrica. Poleg pregleda rezultatov modela smo preverili vsak poseg tudi na terenu, saj digitalni podatki ne morejo popolnoma nadomestiti izkustvene metode. Metoda se je izkazala kot zelo praktična in transparentna, saj je za vsak poseg omogočala vpogled v predhodno fazo priprave kart in tako lažje razumevanje končnega rezultata.

Med izdelavo je veljavna zakonodaja določala, da se omenjeni elaborati izdelajo le za posege na najboljša kmetijska zemljišča. Vrednotenje se je izdelalo le za večje posege (s površino

nad 5.000 m²), za katere je predpisana primerjava variantnih rešitev s petih različnih vidikov. Za manjše posege so bili navedeni (in predpisani) le osnovni podatki.

Leto pozneje se je kmetijska (in z njo prostorska) zakonodaja nekoliko spremenila in zahtevala je izdelavo elaboratov za posege tudi na drugih kmetijskih zemljiščih. Pri pripravi elaborata za občino Hoče-Slivnica smo se zato odločili, da posege na vseh kmetijskih zemljiščih, vključno z manjšimi posegi, obdelamo v enotnem elaboratu in rezultate interpretiramo na ravni naselja. Izkazalo se je, da je ta metoda uspešnejša, saj omogoča boljši pregled nad stanjem in namerami in upošteva ves prostor občine. Zato verjamemo, da je lahko dobra osnova tudi za presoje v ostalih občinah.

5 Sklep

V Sloveniji zaznavamo zaskrbljujoče trende reševanja stanovaljske problematike na pretežno kmetijskih zemljiščih, ki se izvaja z individualno gradnjo v naseljih brez središčnih funkcij in teženj po razvoju. Poleg težje organizacije poselitve in njenih tokov je posledica teh procesov tudi zmanjševanje površin za pridelavo hrane.

Predstavljeni primer je poskus uporabe prostorskega večkriterijskega vrednotenja posegov na kmetijska zemljišča s pomočjo geografskih informacijskih sistemov. Pri delu smo se soočili s pomanjkljivimi in ponekod zastarelimi bazami podatkov, kar je bil eden izmed razlogov za zadržanost pri omejitvenih kriterijih v modelu. Čeprav smo bili pri izdelavi naloge časovno omejeni, ker je bila ta narejena v okviru konkretnega projekta, smo se pri odločitvenih pravilih posvetovali z večjim številom strokovnjakov in se kar najbolj posluževali obstoječe literature. Kljub temu menimo, da bi metodologijo lahko dodatno izboljšali s posvetom s širšim krogom strokovnjakov in z javnostjo. Vrednotenje je namreč zahtevna naloga, ki ne daje enopomenskih odgovorov, ki bi zagotavljali dokončne in uspešne rezultate, temveč je stalen proces preverjanj, preizkušanj in prilagajanj. Pomembno je, da metode uporabljamo v skladu z njihovimi omejitvami in jasno definiranimi predpostavkami.

Ugotovili smo, da je predstavljena metodologija dober okvir za delo in argumentirano razpravo v procesu izdelave občinskih prostorskih načrtov. Vendar so potrebne vsakokratne prilagoditve, saj je prostor vsake občine edinstven, zato kriteriji in mejne vrednosti ne morejo biti povsod enaki. Prav tako je za končno odločitev potreben terenski ogled in upoštevanje ostalih informacij, ki niso prostorske narave oziroma jih je težko prikazati na opisani način in zato nemogoče uporabiti v analizi.

Pri stalnih spremembah zakonodaje in njene interpretacije s strani ministrstev se izdelovalci pri izdelavi strokovnih podlag večkrat soočajo z dilemami, kako čim bolj kakovostno opraviti svoje delo ter hkrati zadostiti zahtevam zakonskih določil in naročnikov. S prikazanim primerom dokazujemo, da je mogoče na razmeroma preprost način pripraviti relativno objektivne (vedno pa deloma subjektivne) strokovne podlage, ki služijo kot ustrezna pomoč pri nadaljnjih razpravah in odločanju. Ker predstavljeni elaborat pristopa k problematiki celovito, saj upošteva poleg vidika naravnega vira za proizvodnjo hrane tudi okolijski, prostorski, ekonomski in funkcionalni vidik, ocenjujemo, da bo dokaj objektivna in koristna pomoč tudi v prihodnje, ne glede na predvidene zakonodajne spremembe. Uporabnost predstavljene metodologije bi bila še večja, če bi bila pripravljena in uporabljena v zgodnejši fazi priprave občinskega prostorskega načrta.

Odločitev za tovrstne posege je pogosto rezultat političnega kompromisa. Vendar je tudi ta lahko razumljivejši, če poteka ob dobro pripravljenih strokovnih podlagah, v katerih imajo vsi udeleženci možnost vpogleda v vse lastnosti prostora. Lahko upamo, da bodo zato dejavnosti v našem prostoru razporejene bolj smiselno ter da se bo posebna pozornost posvečala tistim, ki nam služijo kot vir hrane zdaj in v prihodnosti.

.....
Tatjana Marn

V prostoru, d. o. o., Ilirska Bistrica

E-pošta: tatjana.marn@vprostoru.si, info@vprostoru.si

Viri in literatura

- Cemič, M. (2008): *Preizkus postopkov večkriterialnega vrednotenja v prostorskem načrtovanju – Primer občine IG*. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo.
- Ciglič, R. (2008): Večkriterijsko vrednotenje v prostorskem načrtovanju. *Geografski vestnik* 80(1), str. 109–118.
- Černe, A. (2005): Strokovne analize v prostorskem planiranju. *Dela*, 2005(13), str. 115–166.
- Dular, J. (2007): *Uporaba metod večkriterijskega vrednotenja v geografskem informacijskem sistemu*. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo.
- Fronzizi, R. (1971): *What is value?: an introduction to axiology*. La Salle (Ill.), Open Court publishing company.
- Internet 1: <http://www.kgzs.si/gv/kmetijstvo/urejanje-kmetijskega-prostora/kmetijska-zemljisca.aspx> (sneto 20. 7. 2012).
- Lobnik, F., in Prus, T. (2007): Pomen vrednotenja tal za skladi regionalni razvoj. V: Horvat, A., Hren, M., Juvančič, L., Nared, J., Perko, D., Piry, I., idr (ur.): *Veliki razvojni projekti in skladi regionalni razvoj*, str. 283–294. Ljubljana, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU.
- Malczewski, J. (1999). *GIS and Multicriteria Decision Analysis*. New York, University of Western Ontario, Department of Geography: str. 3–181.
- Mihevč, P. (1987): *Vrednotenje ustreznosti prostora za večje posege v prostor*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.
- Petrič, G. (2010): *Vrednotenje treh izbranih neizvedenih prostorskih projektov v Sloveniji*. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Plut, D. (2010): *Prehranska varnost planeta in Slovenije*. Prispevek je bil predstavljen na posvetu, z naslovom Sonaravni razvoj Slovenije in urejanje prostora, Varovanje kmetijskih zemljišč – utopija ali realnost?, ki je potekalo 12. aprila 2010 v dvorani Državnega sveta, Šubičeva 4, Ljubljana. Tipkopis.
- Pravilnik o kriterijih za načrtovanje prostorskih ureditev in posegov v prostor na najboljših kmetijskih zemljiščih zunaj območij naselij*. Uradni list, št. 110/2008. Ljubljana.
- Radej, B. (2008): *Vaje v seštevanju neseštevljivega*. Delovni zvezek. Ljubljana, Slovensko društvo evaluatorjev.
- Dragoš, S., Golobič, M., Macur, M. in Radej, B. (2011): *Vrednotenje politik: obzorja nove miselnosti*. Ljubljana, Vega.
- Zakon o prostorskem načrtovanju*. Uradni list, št. 33/2007. Ljubljana.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o kmetijskih zemljiščih*. Uradni list, št. 43/2011. Ljubljana.